

TUNUS'UN FOLKLOR DERGİSİ: "HALK GELENEKLERİ VE SANATLARI DEFTERİ"

La Revue du folklore de la Tunisie: "Cahiers des arts et traditions populaires"

Doç. Dr. M. Öcal OĞUZ*

ÖZET

"Halk Gelenekleri ve Sanatları Defteri" Tunus'ta halkbilimi alanında yayınlanan tek dergidir. 1968–1998 yılları arasında 12 sayı yayınlanmıştır. Dergide Fransızca ve Arapça yazılar bulunmaktadır. Dergi, düzensiz aralıklarla yayınlanmakta olup daha çok gelenekler, inançlar giyim ve el sanatları konusunda hazırlanan yazılara yer vermektedir. Dergi, Kültür Bakanlığı'na bağlı Milli Kültürel Miras Enstitüsü tarafından yayınlanmaktadır. Yazıda Tunus Folkloru hakkında bilgi edinilebilecek en iyi kaynak durumunda olan derginin yayın süreçleri ve içeriği değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Tunus, Halkbilimi, Dergi

RÉSUMÉ

Les "Cahiers des arts et traditions populaires" publiée en Tunisie à propos du folklore. Elle a été publiée les douzes numéro entre les années 1968 et 1998. Dans la revue, on trouve des articles en français et en arabe. La revue de périodicité est irrégulière. Elle s'intéresse aux coutumes, traditions, croyances, costumes traditionnels et produits artisanaux, etc. La propriétaire de la revue est l'Institut National du Patrimoine attaché au ministère de la Culture. La revue est la meilleure source pour avoir une idée en matière du folklore tunisien. Dans l'article, nous cherchons à examiner les processus de la publication et le contenu de la revue.

Les mots clés

Tunisie, Folklore, Revue

Tunus'taki halkbilimi çalışmalarının eğilimleri ve sorunları üzerinde daha önce yayınladığımız bir yazıda kısaca durmuştuk (Oğuz 2000). Bu yazıda ise, o yazıda yer alan görüş ve yorumlarımızı bir dergi çerçevesinde biraz daha açarak, Tunus'taki folklor çalışmalarını değerlendirmeye çalışacağız.

Bilindiği üzere, Fransız halkbilim okulu, İngilizce kökenli "folklore" terimini son derece sınırlı ve dar bir alanda tutarak, halkbilim çalışmalarını "antropoloji", "etnoloji", "tarih" ve "lenguistik"

arasında adeta paylaştırmış, folklor terimini ise aşağı sınıfların ve bölgesel grupların dans ve şarkıları için kullanmıştır. Fransa'da az sayıda halkbilimcinin geçmişte ve günümüzde "folklor" terimini kullanma gayreti ise bu genel eğilimi değiştirmemiştir (Van Gennep 1998, Dontenville 1998). Fransa'da halkbiliminin inceleme alanına giren konular "halk gelenekleri (tradition populaire)" veya "sözlü gelenek (tradition orale)" başlıkları altında toplanmış ve daha çok tarih, lengüistik veya antropoloji okullarının

kuramsal eğilimlerine göre incelenmiştir. Bu nedenlerle Fransa'da ciddi, düzenli ve uzun soluklu hiçbir akademik halk bilim dergisi veya yayını "folklor" adını taşımamaktadır. Bu konuda en kayda değer örnek olarak, Fransa'nın halkbilim alanında son dönemlerde yetiştirdiği son derece önemli bilim adamlarından birisi olan Claude Lévi-Strauss'un Fransa'nın önde gelen antropoloji dergisi olan "L'homme"un kurucularından olması ve genellikle yazılarını bu dergide yayınlaması verilebilir.

XIX. yüzyılda, Batı dünyasında adları, kapsam ve sınırları belirlenen sosyal bilimlerin (Gülbenkyan Komisyonu 1998) Doğu dünyasına adaptasyonlarının doğurduğu sorunlar bir yana, Tunus gibi ülkelerde topyekün eğitim sistemleri "kolonize" edenlere benzetilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla Tunus'taki halkbilim çalışmaları, Fransız birikimi üzerine inşa edilmiştir. Kolonizasyon döneminde, Tunus halkbilimi üzerine çalışmaların yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Sosyal hayat ile ilgili çalışmalar genellikle tarih ile bağlantılı yapılmış, bunlarda ise "Türkler'den önceki Tunus'un tarihi" ve "Fransız dönemi"ne ağırlık verilmiştir. Özellikle XX. yüzyılın başlarında Atatürk'ün bağımsızlık hareketinin Tunus'ta etki bırakmaması için, kolonizasyon idaresi, ciddi tedbirler almış ve "bağımsızlık taleplerini körükleyecek" çalışmalar engellenmiştir. Tunus'un bağımsızlığına kavuşmasından önce, düzenli ve sistemli halkbilimi çalışmalarının bulunmamasını birinci yaklaşım denemesi olarak bu şekilde açıklayabiliriz.

Tunus'ta halkbilimi çalışmalarının önündeki ikinci engel ise, "klasik Arapça"nın yarattığı dil muhafazakarlığının

mahallî lehçeleri küçümseyip, bu lehçelerde yaratılan halkbilim ürünlerini değersiz görmesidir. Klasik ve standart Arap dil ve hayatının "klasik Arapça"da bulunduğu Arap millî kimliğinin ancak bu sayede korunabileceği görüşü diğer Arap ülkelerinin aydınlarını olduğu gibi Tunuslu aydınları da etkilemektedir. Bu nedenlerle lehçeler üzerine yapılan çalışmalar kendiliğinden sınırlı kalmaya mahkum olmaktadır. Tunus'ta halk ana dili olarak iki dili öğrenmektedir: Ana dili olarak mahallî Arapça okul çağına kadar öğrenilmekte ve hayat boyu sokakta kullanılmaktadır. Okul çağında ise klasik Arapça öğrenilmekte, bu da bilim ve uluslar arası iletişim dili olarak –Fransızca ile birlikte– resmî olarak kullanılmaktadır. Mahalli Arapça yazı dili olarak geçerli olmadığından klasik Arapça'yı bilmeyenlerin adlarını yazmaları veya yazılanları anlamaları imkansızlaşmaktadır. Bu problematiğe şöyle bir örnek verilebilir: Örneğin Kazakistan'da Kazakça ana dili olarak sokakta konuşuluyor, ancak okulda eğitim Türkiye Türkçesi (bunun yerini belki Çağatayca veya başka bir klasik devir Türkçesi de ikame edilebilir) ile yapıyor. Arap dünyasının dil birliğini bozar düşüncesiyle, Lehçeler üzerine çalışılmasının hoş görülmemesi, Tunus'taki halkbilimi çalışmalarını yavaşlatan ikinci unsur olarak değerlendirilebilir.

Bize göre temel bu iki neden ve bunlara ilave edilebilecek diğer ikincil nedenlerle, Tunus'ta halkbilimi çalışmaları akademikleşmemiştir. Tunus üniversitelerinin hiç birisinde halkbilimi ile ilgili bölüm veya anabilim dalı olmadığı gibi bu alanda uzmanlaşmış bir akademisyen de bulunmamaktadır. Halkbilimi çalışmalarının Afrika bağlamındaki en iyi

açılım noktalarından biri olan "el sanatları" ise (Melville 1993: 3–9) sosyal bilimciler tarafından adeta "interdisipliner" bir çalışma alanı olarak ele alınmaktadır.

Çizdiğimiz bu genel çerçeve içinde Tunus'un yegâne halkbilim dergisi olan (Louis 1977:XIX) "Cahiers des arts et traditions populaires" (Halk gelenekleri ve sanatları defteri)'e gelince, bu derginin önemi bu çerçeve içinde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Öncelikle belirtmeliyiz ki dergi adı ve içeriği ile Fransız halkbilim yaklaşımlarının etkisi altındadır ve "folklore" teriminin kullanımından saydığımız gerekçelere bağlı olarak özellikle kaçınılmaktadır. Dergi, Tunus'un Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasından yaklaşık sekiz yıl sonra 1964 yılında kurulan Halk Gelenekleri ve Sanatları Merkezi tarafından dört yıllık bir hazırlıktan sonra 1968 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Türkiye'de ilk resmî folklor kurumunun 1966 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan "Millî Folklor Enstitüsü" (Karagülle 1998) olduğu dikkate alınır, bu kuruluşun Tunus'un bağımsızlığından sonra atılan önemli adımlar arasında yer aldığı söylenebilir. Derginin ilk sayısında M(ohamed) M(asmoudi) tarafından kaleme alınan "Le Centre des arts et traditions populaires" başlıklı yazıda, Tunus Resmî Gazetesi'nin 2 Nisan 1966 tarihli nüshasında "Millî Arkeoloji ve Sanat Enstitüsü"nü'nün Haberleşme ve Kültürel İşler Devlet Sekreterliği'ne bağlı olarak kurulduğu, bu kurumun bünyesinde ise, "Tarihî ve Arkeolojik Araştırma Merkezi", "Tarihî Anıtlar ve Kentler Yönetimi" ve "Millî Müzeler Yönetimi"nin yanı sıra "Halk Gelenekleri ve Sanatları Merkezi"nin de yer aldığı açıklanarak, dergi-

nin yayın tarihine kadar geçen sürede yapılanlar özetlenmektedir. Özetlenen çalışmalardan kısaca bahsedecek olursak, arşiv ve kütüphane çalışmalarının sürdürüldüğü, alan derleme çalışmalarına başlandığı ve Tunus, Sfax ve Kef şehirlerinde kurulan halkbilim müzelerinin geliştirilmesine çalışıldığı temaları üzerinde durulabilir. Yazıda dönemin devlet başkanının Sfax müzesinin açılışına geldiği belirtilmektedir ki, bağımsızlık sonrası, Tunus'ta halkbilim çalışmalarının hız kazanmasında Habib Burgiba'nın politikalarının önemine işaret etmek gerekir.

Derginin ilk sayısında Mohamed Masmoudi tarafından kaleme alınan "Sunuş" yazısında, Halk Gelenekleri ve Sanatları Merkezi'nin neden kurulduğu ve derginin neden yayımlandığı sorularına cevap aranarak, modernleşme karşısında kültürel değerlerin kaybolmaması, geleneklerin derlenmesi, gelişme ve yenileşmenin köklerden kaynaklanması, modern sanat ve kültür çalışmalarının geleneğe sırtını dönmemesi gerektiği gibi konular sıralanarak, merkezin kaybolmakta olanı derleyip değerlendirerek, modernleşen ve kültürel bakımdan çeşitlenen Tunus'un gelişimine katkı sağlayacağı temalarına yer verilmektedir.

Dergi ilk sayısını yayınladığı 1968 yılından 1998 yılına kadar 12 sayı yayınlanmıştır. Yayın aralığı düzensizdir. Örneğin 1968 yılında iki sayı yayınlamışken, son sayının yayımlandığı 1998 yılından 2000 yılının ilk yarısının sona erdiği haziran sonunda hala çıkacak sayı için hazırlıklarını sürdürüyordu. Dergi, 1971 yılında yayınlanan 4. sayısına kadar Fransızca yayınlanmışken bu sayıda iki Arapça makale yayınlamış, bu sayıdan sonra Arapça makalelerin sayısı göreceli

olarak artarak son sayı olan 12. sayıda Arapça yazılar 127 sayfaya yükselirken Fransızca yazılar 98 sayfada kalmıştır. Arapça yazılardaki bu artış, ülkenin bağımsızlık sonrasında kendi diline yönelimi ile açıklanabileceği gibi ikinci devlet başkanı Zeynel Abidin Ben Ali dönemindeki "Arap Birliği", "Mağrip Birliği" gibi organizasyonlarda yer alma ve Fransa ile ilişkileri soğutma süreçleriyle de ilişkilendirilebilir.

Dergi birinci hamur kağıda basılmakta, renkli şekiller ve fotoğraflara yer verilmektedir. Sayfa sayısı düzensiz olmakla birlikte son yıllara doğru artış göstermektedir. Derginin ilk on sayıda ebadı 21x27 iken son iki sayıda 21x30 olmuştur. Derginin görünümü ile ilgili ilk değişik sinyalleri 9. sayıda yer almaktadır. Daha önce sarı, turuncu pembe ve kahverengi renklerde basılan dergi 9. sayıda yeşil basılmış ve bu sayıdan sonra yeşil renkte karar kılınmıştır. 9. sayının devlet başkanının değiştiği 1987 yılında yayınlanmış olması, dergi yönetimini de bir değişiklik arayışına itmiş olmalıdır. Derginin kapağında nazara karşı uğur getirdiğine inanılan "Hz. Fatma Eli" 11. sayıya kadar bir geleneksel motif olarak tutulmuş, 11. sayıda kapakta yapılan köklü değişiklikle birlikte bu da kaldırılmıştır.

Derginin bağlı bulunduğu kurumlarda meydana gelen değişmelere bakacak olursak, 1969 yılında ilk değişiklikle karşılaşırız. Bu tarihte "Haberleşme ve Kültürel İşler Devlet Sekreterliği", "Kültürel İşler Bakanlığı"na dönüştürülmüştür. Bu ad değişikliğinden dolayı Merkezin ve Derginin statüsünde herhangi bir değişme olmamıştır. 1990 yılında yayınlanan 10. sayıda da bu statünün korunduğu arada yayınlanan sayılarda da gö-

rülmektedir. 1996 yılına kadar dergi yayına ara vermiş, bu arada ülkenin içinden geçtiği bütün "yenileşme" süreçlerinin izlerini taşıyarak 1996 yılında 11. sayısını yayınlamıştır. Bu sayıdan dergi, Merkez, Enstitü ve Bakanlık seviyesinde ülkenin köklü bir değişim süreci yaşadığı anlaşılmaktadır. Öncelikle bakanlığın adı "Tunus Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı"na dönüştürülmüş, Enstitünün adı ise, "Millî Kültürel Miras Enstitüsü" olarak değiştirilmiştir. Enstitünün yayınları tek merkezde toplanmış, dergilere "dizi" başlığı eklenerek, Merkez'in özerkliğinden ziyade Enstitü'nün kontrolü öne çıkarılmıştır. Bu çerçevede, derginin adından "defter" kelimesi çıkarılarak "dizi" kelimesi eklenmiştir. Böylece 1998 yılında yayınlanan 12. sayıya kadar kısa adı CATP olarak bilinen "Cahier des arts et traditions populaires", ATP "Arts et traditions populaires" şeklini almıştır.

Derginin yönetim kadrosuna gelince, ilk sayıda Mohamed Masmoudi'nin adı öne çıkmakta, merkezde çalışan diğer araştırmacılar olaraksa André Louis, Samira Sethom, Jacques Revault, Clémence Sugier ve Tahar Ayaşî yer almaktadır. Derginin ara dönemlerdeki yönetim kadrosunu vermeye luzum görmeyerek son dönemdeki yönetiminde ise Yayın Sorumlusu olarak Beubaker Ben Fraj, Yazı İşleri Müdürü olaraksa Selva Khaddar Zangar yer almaktadır. İlk sayıda yer alan Fransız araştırmacıların son sayıda yer almayışlarını ülkeden dergiye yansıyan değişim çizgisinin rastlantısal bir sonucu olmalıdır.

Derginin içeriğine gelince, başlangıçta sözünü ettiğimiz gerekçeler, derginin içeriğini de belirlemektedir. Değerlendirdiğimiz Fransızca yazılar (Dergi

genelinin yüzde 25 veya yüzde 30'luk bölümünü oluşturan Arapça yazıları genel değerlendirmelerimizde kullanmakta birlikte vereceğimiz istatistikî bilgilerin içine çeviri güçlüklerinden dolayı alamadık.) genel olarak dört ana başlık altında toplanabilir: Halk Edebiyatı, Gelenekler ve İnançlar, Maddî Kültür, Teorik ve Genel. On İki sayılı koleksiyonda Fransızca yazılar içinde, Halk Edebiyatı ile ilgili 8 yazı yer alırken Maddî Kültür üzerine 51, Gelenekler ve İnançlar üzerine 45, Teorik ve Genel konular üzerine 18 yazı bulunmaktadır. Halk Edebiyatı üzerine yazılan yazılar "Douz'da Halk Şiiri", "İki Halk Masalının Analiz Denemesi", "Bir Halk Masalında Dev", "Sözlü Gelenek: Teori ve Olgu", "Arobo-Afrikan Sırat Beni Hilal Destanı'nın Bazı Versiyonlarının Analizi", "Tunus'ta Çağdaş Gösterimler ve Sözlü Gelenek: Çöküş ve Değişim", "Binbir Gece Masalı" (iki yazı) gibi başlıklar taşımaktadır. Gelenek ve inançlar üzerine yazılanların çoğunluğunu "evlilik", Maddî Kültür konusundaki yazıların çoğunluğunu ise "el sanatları ve giyim" oluşturmaktadır. Teorik ve Genel yazılar içinde "müzecilik" ve "Folklor araştırmalarının problemleri" şeklinde sınıflandırabileceğimiz yazılar belli bir yekûn oluşturmaktadır.

Dergide yer alan bazı yazılarda Türkler, Türk dönemi ve Türk kültürü hakkında bahisler bulunmaktadır. Bu tür yazılar arasında özellikle "Tunus'taki Hanefiler"den bahseden yazılar, -Tunus'ta Hanefi cemaatini Türk kökenliler oluşturduğu için- tamamiyle Tunus'taki Türk folkloru ile ilgilidir. "Tunus'ta Hanefi Din ve Adalet Adamlarının Giyimi" gibi yazılar başta olmak üzere Türk dönemi folklorundan bahseden yazılarda Türklerle ilgili bölümler bulunmaktadır.

Derlemeye dayalı tespitlerin yer aldığı bu tür yazıların yanında folklor araştırmalarının önemi ve gereği üzerinde duran veya folklor teorileri üzerine tartışma açan az sayıda yazı ile de karşılaşmaktayız. Bu tür yazılar arasında birinci sayıda Mohammed Masmoudi tarafından kaleme alınan "ön söz", S. Fercchio tarafından yazılan "Tunus'ta Etnolojik Araştırmanın Durumu ve Problemleri", Samira Gargouri-Sethom'un 9. sayıdaki "Halk Gelenekleri ve Sanatları İçin Niçin Bir Merkez" gibi yazılarını kaydedebiliriz.

Derginin Fransızca ve Arapça bölümlerinde 60 yazarın -bazı yazılar iki yazarlı olmak üzere- 165 civarında makalesi yaklaşık 2700 sayfalık bir koleksiyon oluşturmaktadır. Dergi yazarları arasında Türkçe soyadı taşıyan Tahar Ayaşî, Alya Bayram, Adil Hazneci ve Zouheir Koca isimleri dikkat çekiyor. Dergide beş veya daha yukarı sayıda makalesi olan yazarlar ise şunlardır: Mohamed Masmoudi, André Louis, Samira Sethom, Clémence Sugier, Alya Bayram, Aziza Ben Tanfous, Neceur Baklouti, Lahbib Chebbi, Monsef Mohalla ve Abdurrahman Ayoub.

Yazılarda kullanılan dipnotlar çoğunlukla Tunus ve Kuzey Afrika üzerine yapılan Fransız araştırmalarına dayanmaktadır. Dipnotların vazgeçilmez kaynaklarını Fransa'da ilgili alanda yapılan çalışmalar oluşturmakta, ikinci sırada yerli kaynaklar sıralanmakta, çok az ise üçüncü ülkelerdeki çalışmalar -çoğu Fransızca'ya yapılan çevirilere dayanan- kaynaklar yer almaktadır. Kaynakçalardan sık rastladığımız sosyal bilimler alanında tanınmış isimler arasında Georges Marçais, François Boucher, Michéle Beaulie, P. Bourdieu, C. Lé-

vi–Strauss, M. Ediade, M. Mauss, V. Propp, T. Trodov, A. Dundes, H. Jason, A. Lord, A. Raymond, J. David ve İ. H. Ayverdi'yi sayabiliriz.

Dergi üzerine yaptığımız bu değerlendirmeden hareketle şu sonucu ulaşılabılıriz. Tunus'ta halkbilimi çalışmaları yeterli ekip, donanım ve dikkatle yürütülmemektedir. Halkbiliminin akademilerde yer almaması, bu alanda dünyada meydana gelen gelişmelerin akademik bir sistem ve perspektifle takibini zorlaştırdığından, yapılagelen araştırmaların çoğu "el yordamı" ile ortaya konulan "iyi niyetli" dikkatler noktasında kalmaktadır. Halkbiliminin en üretken ve dinamik unsurlarını oluşturan "sözlü gelenek ve verimler" üzerinde yeterince durulmamakta, dergide bu alanda yer alan bir kaç yazının ise devamı bulunmamaktadır. Yazımızın başında sayageldiğimiz nedenler de dahil olmak üzere, çeşitli yetersizlikler yüzünden halkbiliminin dinamik yüzünden çok "kırsal"da donuklaşmış yüzüne eğilinmekte ve buralarda "kaybolmakta olan kültür değerleri" olarak görülen geleneksel mimari, geleneksel el sanatları ve geleneksel evlilik tören ve uygulamaları üzerine dikkatler odaklaştırılmaktadır. Folklor'un ne olduğu üzerine dünyada son çeyrek asırda meydana gelen yoğun tartışmaların derginin sayfaları arasında çok az yansıdığını da belirtmeliyiz. Bununla birlikte, yukarıdan beri saya geldiğimiz olumsuzluklara rağmen, halkbilim çalışmalarını dar bir kadro ve sınırlı imkanlarla 1968'lerden 2000'lere taşıyan Cahi-

ers des arts et traditionels populaires (Halk Gelenekleri ve Sanatları Defteri) dergisinin Tunus halkbilim çalışmalarının belleği olarak gelecekte bu alanda çalışacaklar için önemli bir arşiv oluşturduğu kesindir.

KAYNAKÇA

CAHIERS Des Arts Et Traditions Populaires, Revue du centre des arts et traditions populaires, 1968,1998, 1–12 Sayı, Republique Tunisienne Ministère de la Culture İnsitut National Du Patrimoine Yayını. (Derginin tam koleksiyonu ilgili enstitünün başışı olarak koleksiyonumuzda bulunmaktadır.)

DONTENVILLE (Henri) 1998, Mithologie Française, Paris, Edition Payot.

GÜLBENKYAN Komisyonu 1998, Sosyal Bilimler Açın, İstanbul, Metis Yayıncılık.

MELVILLE, (J. Sherskovits) 1993, (Çev. Umay GÜNAY) "Afrika Sözlü Sanatının İncelenmesi", Milli Folklor Sayı: 19.

L'HOMME, Revue Française d'anthropologie, 1961–1996, Paris, L'Ecole Pratique des Hautes Yayını. (1961 yılında üç aylık olarak yayına başlayan derginin 1996 sonrası taranamamıştır.)

LOUIS (André), 1977, Bibliographie Ethno–Socialogique de la Tunisie, Tunis, İnsitut des Belles Lettres Arabes (İBLA) yayını.

KARAGÜLLE (Zerrin) 1999, Milli Folklor Enstitüsü, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmış Yüksek Lisans Tezi.

OĞUZ (M. Öcal), 2000, "Belguedj'in Makalesine Göre Cezayir Konuşma Dilindeki Türkçe Kelimeler ve Tunus'taki Durum", Milli Folklor Sayı: 46, s.

VAN GENNEP (Anold) 1998, Le Folklore Français, Paris, Robert Laffont yayını.